

KUS b. SÂİDE

(قسي بن ساعدة)

Kus b. Sâide b. Amr el-İyâdî
(ö. 600)

Câhiliye döneminde

Hz. Peygamber'in kendisini dinlediği,
tevhid inancına bağlı hatip ve şair.

Yetiştirdiği hatiplerle tanınan Necran çevresindeki İyâd kabilesine mensuptur. Hayatı hakkında fazla bilgi bulunmamakta, ancak kaynaklarda iyi bir hatip ve şair olduğu, insanlara nasihat etmek üzere Irak ve Suriye dahil birçok yeri gezdiği, hatta bu arada Bizans imparatoruyla dostluk kurup onunla ilim, akıl, edep, mü-rüvvet, mal ve mülk konularında sohbet ettiği belirtilmektedir. Resûl-i Ekrem'in, risâletinden önce adı Hanîfler arasında zikredilen Kus b. Sâide'nin Ukâz panayırında verdiği hutbeyi dinlediği, İslâm'a girmek üzere Cârûd b. Abdullah başkanlığında Medine'ye gelen İyâd kabilesi heyetine onu sorduğu ve kendisinin ölmüş olduğunu öğrendiği rivayetler arasında yer alır. Tevhid inancına vurgu yapması sebebiyle Hz. Peygamber'in çok beğendiği, ancak ezberlemediği bu hutbeyi orada bulunan Hz. Ebû Bekir'in ezbere tekrarladığı rivayet edilir. Kus b. Sâide bu meşhur hutbesinde şöyle der: "Ey insanlar! Dinleyiniz ve belleyniz; bir şeyi belle-diniz mi ondan faydalanınız. Gerçek şudur ki yaşayan ölür, ölen yok olur. Gelmekte olan şey elbet bir gün gelecektir. Gökte haber, yerde ibretler vardır. Kapkaranlık gece, burçlar, sema, vadilerle yarılmış yer ve dalgalı denizler ... Bana ne oluyor ki insanların daima gittiklerini, fakat geri dönmediklerini görüyorum. Gaflet sahiplerine, geçmiş milletlere ve eski asırların halklarına yazıklar olsun! Ey İyâd halkı! Hani babalarınız ve dedeleriniz? Hani hastalar ve ziyaretçileri? Nerede o zorba firavunlar? Hani o bina kurup da yükselten, yaldızlayıp süsleyenler? Hani mal ve evlâd? Nerede o haddi aşip azan, servet toplayıp yığan ve 'Ben sizin en büyük tanrınızım' diye haykırırlar? Onlar sizden daha çok servete sahip ve uzun ömürlü değil miydiler ? ..." Hz. Peygamber tekrar dinlediği bu hutbeyi tasvip etmiş ve Kus hakkında, "Allah Kus'a rahmet eylesin, kıyamet gününde onun ayrı bir ümmet halinde diriltileceğini umarım" demiştir.

Kus b. Sâide'nin Câhiliye Arapları içinde öldükten sonra dirilmeye inanan ilk kişi olduğu, yalnız Allah'a inandığı, Araplar'ı putlardan uzak durmaya, Allah'a ibadet

etmeye çağırdığı ve onlara yakında bir peygamberin geleceğini haber verdiği nakledilir. Kısa ve öz konuşması yanında etkileyici ve secili ifadeler kullanmasından dolayı belâgatı "Kus'tan daha belîğ" ifadesiyle darbimesel haline geldiği gibi onun Araplar'ın hakîm ve hakemi diye anılmasına da yol açmıştır. "Necran papazı gibi belâgat sahibi" denilerek örnek getirilmesinden dolayı da yanlışlıkla Necranlı bir hristiyan rahibi olduğu sanılmıştır. Mektupların başında yer alan "min fülân ilâ fülân" ibaresiyle "ammâ ba'dü" şeklindeki başlangıç sözünü (faslû'l-hitâb) ilk defa onun kullandığı ve yine ilk defa onun konuşma sırasında yüksek bir yere çıkmak, kılıç veya asâya dayanmak gibi âdetleri başlattığı ileri sürülür. Aynı zamanda tabîp, kâhin ve şair olan, kendisine nisbet edilmiş şiirler bulunan Kus b. Sâide'nin davalara da baktığı ve, "Delil getirmek davacıya, yemin etmek davalıya düşer" prensibine göre hüküm verdiği söylenir.

Muammerûn*dan olan ve seksen üç yaşında iken 600 yılı civarında öldüğü belirtilen Kus b. Sâide'nin 180, 350 ve hatta 700 yıl yaşadığı da rivayet edilir. Halep yakınında Ravhîn'de bulunan bir adak ve ziyaret yerinin onun kabri olduğu kabul edilmektedir.

Kus b. Sâide'nin adının "kas" veya "kûs-sîs" kelimesiyle ilgisi üzerine birçok tartışma yapılmış (Sezgin, II/2, s. 126-129), kendisine nisbet edilen konuşmalar birçok kaynakta yer almasının yanında hayatıyla ilgili bazı bilgileri de içeren müstakil bir risâlede toplanmıştır (Hâşim Mennâ', "Hâdişü Kus b. Sâide el-İyâdî", *Mecelle-tü Külliyyeti'd-dirâsâti'l-İslâmiyye ve'l-'Arabiyye*, Dubâi 1991, II, 199-231). İbn Dürüstevyeh *Haberu Kus b. Sâide ve tefsîruhu* adlı bir eser telif etmiş, Marek M. Dziekan da Kus b. Sâide'nin hayatını ve hakkındaki efsanevî rivayetleri ele alan *Quss Ibn Sâ'ida al-İyâdî: Legenda życia i twórczosci* adıyla bir çalışma yapmıştır (Warszawa 1996).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 315; Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, I, 52; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân* (Cündî), III, 87; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Beyrut, ts., II, 230-237; Süyûtî, *el-Le'âli'l-maşnû'a fi'l-eğâdişü'l-mevzû'a* (nşr. Ebû Abdurrahman Uveyza), Beyrut 1417/1996, I, 166-169; Mahmûd Şükrî el-Âlûsî, *Bulûgu'l-ereb*, Beyrut, ts., II, 245-246; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, VI, 463-468; Sezgin, *GAS* (Ar.), II/2, s. 126-130; Aboubakr Chraïbi, "Modèles et apocryphes: Les khutbas d'Akham et de Quss Ibn Sâ'ida", *JAL*, XXII/2 (1991), s. 87-114; H. Lammens, "Kuss Ibn Sâide", *IA*, VI, 1031; Ch. Pellat, "Kuss b. Sâ'ida", *EP* (Fr.), V, 532-533.

MEHMET ALİ KAPAÇ

KUSAY b. KİLÂB

(قسي بن كلاب)

Kusay (Zeyd) b. Kilâb
b. Mürre b. Kâ'b b. Lüey
b. Fihri (Kureys) b. Gâlib
(ö. 480 dolayları)Hz. Peygamber'in
baba tarafından
dördüncü dedesi.

Asıl adı Zeyd'dir. Küçük yaşta iken babası Kilâb b. Mürre ölünce annesi Fâtıma bint Sa'd, Uzre kabilesinden olup hac için geldiği Mekke'de yerleşen Rebîa b. Harâm ile evlendi. Rebîa, bir müddet sonra hanımı Fâtıma ile oğlu Zeyd'i kabilesinin yaşadığı Tebük (veya Yermük) civarına götürdü. Kusay'ın ana baba bir kardeşi Zühre ise Mekke'de kaldı. Zeyd gurbette büyüdüğü için "uzaklaşmak" anlamındaki "kasv" kökünden Kusay lakabıyla anılmaya başlandı.

Kusay, annesinden nesebi ve kabilesi hakkında bilgi edindikten sonra Mekke'ye kabilesinin yanına döndü. Kısa zamanda Kureys kabilesi arasında seçkin bir yer edindi. Mekke'ye gelen bir tüccar, mirasçısı olmadığı için Kusay'a epeyce bir mal bırakınca maddî durumu da düzeldi. O sırada Mekke ve civarını elinde tutan Huzâa kabilesinin reisi Huleyl b. Hubşîyye'nin kızı Hubbâ ile evlenen Kusay'ın Abdümenâf, Abdüddâr, Abdüluzzâ ve Abdükusay adında dört oğlu ile Hind isimli bir kızı oldu. Kâbe hizmetlerini elinde bulunduran kayınpederi Huleyl yaşlılığında Kâbe'nin anahtarlarını kızı Hubbâ'ya verdi. Kusay kayınpederinden sidâne görevini kendisine vermesini istedi. Huleyl de Kusay'ın bu isteğinin yerine getirilmesini vasiyet etti. Huleyl ölünce Kusay sidâne hizmetini tamamen sahiplenmeye kalkıştı. Huzâa kabilesinin buna karşı çıkmasına rağmen Kusay, Kinâne ve Kudâa'nın yardımıyla Mekke'nin idaresini ve Kâbe hizmetlerini üzerine aldı. Diğer bir rivayete göre ise Kusay, Kâbe'nin anahtarlarını bir tulum şarap karşılığında Huzâa'nın reisi Ebû Gubşan'dan satın almış, Huzâa kabilesi buna razı olmayıp Kusay ile mücadeleye girişmiştir. Ebtah'ta yapılan savaşta her iki taraftan birçok kişi ölmüş, sonunda Ya'mer b. Avf'in hakemliğine başvurulmuş, Ya'mer de Kusay'ın lehine karar vermiştir. Böylece Mekke'de hâkimiyet Kusay'ın şahsında Kureys kabilesine geçti. Kusay, Mekke dışında yaşayan Kureys kabilesinin kolları-

nı birleştirerek Mekke'ye yerleştirdi. Kureys'in Mekke ve civarındaki hâkimiyetini güçlendirdi. Bu sebeple kendisine "mücemmi" (birleştirici) denilmiştir.

Kâbe'yi tamir ederek hac menâsığını düzenleyen Kusay, Cürhümlüler'in yerinden söküp gömdükleri Hacerülesved'i Kâbe'deki yerine koydu. 440 yılında Kâbe'nin kuzeyine, tavafa başlanan yerin arka tarafına önemli meselelerin görüşülüp karara bağlandığı Dârünnedve denilen toplantı yerini yaptırdı. Kâbe ve Mekke ile ilgili olan kıyâde, livâ, hicâbe, nedve, sikkâye ve rifâde hizmetlerinin tamamını elinde topladı. Mekke'ye gelen hacılara verdiği hizmetin karşılığı olarak Kureys'ten yıllık vergi aldı. Mekke'de çeşitli su kuyuları açtırdı. Kâbe'nin etrafına deriden yapılmış havuzlar koyarak hacıların su ihtiyacını karşıladı. Hacla ilgili takvim işlerini Kinâne kabilesine bırakıp diğer kabilelerin de Mekke'ye bağlılığını sağladı. Hanımının akrabası olmaları dolayısıyla bazı görevleri de Huzâalılar'a verdi.

Vefat etmeden önce Kâbe'nin bakımını ve anahtarlarını muhafaza göreviyle sikkâye, rifâde ve livâ görevlerini oğlu Abdüddâr'a bırakan Kusay yaklaşık 480'de ölmüş ve Hacûn'a defnedilmiştir. Kabri zamanla bir ziyaretgâh haline gelmiştir. Kureys kabilesi onun ölümünden sonra da koyduğu prensiplere uymayı sürdürmüştür. Kusay'ın Mekke'nin kurucusu olduğuna dair bir görüş varsa da Mekke'nin Kusay'dan önce de mevcut olduğu bilinmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, I, 137; İbn Hişâm, *es-Sîre*, Beyrut 1391, I, 117-119, 123-124, 130-132; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 70-71; II, 137; Ezrakî, *Ah-bârü Mekke*, I, 103-111, 113, 195; II, 191; Fâkihî, *Ah-bârü Mekke* (nşr. Abdülmelik b. Abdullah), Mekke 1407/1987, V, 170-175; Belâzürî, *Ensâb*, I, 47-53, 55, 57-58; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), II, 256, 265; Fâsî, *Şifâ'ü'l-garâm* (nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî), Beyrut 1405/1985, II, 121-122, 132-133, 136-139, 141-142; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, IV, 18 vd., 38 vd., 57 vd., ayrıca bk. İndeks; Muhammed Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I, 35; II, 888; Neşet Çağatay, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, Ankara 1982, s. 88-91, 117-121; İbrâhim eş-Şerîf, *Mekke ve'l-Medîne fi'l-Câhiliyye ve 'ahdi'r-Resûl*, Kahire 1985, s. 117-125; Fuâd Ali Rızâ, *Ümmü'l-kurâ*, Beyrut 1987, s. 142-144; Nedvî, *Rahmet Peygamberi* (trc. Abdülkerim Özyaydın), İstanbul 1992, s. 51, 60, 62, 74, 133; Ali Osman Ateş, *İslâm'a Göre Câhiliye ve Ehl-i Kitâb Örf ve Âdetleri*, İstanbul 1996, s. 152, 173, 180, 186, 188-190; G. Levi Della Vida, "Kusayy", *IA*, VI, 1028-1030; a.mlf., "Kuşayy", *EJ²* (İng.), V, 519-520.

ALİ OSMAN ATEŞ

KUSAYRU AMRE

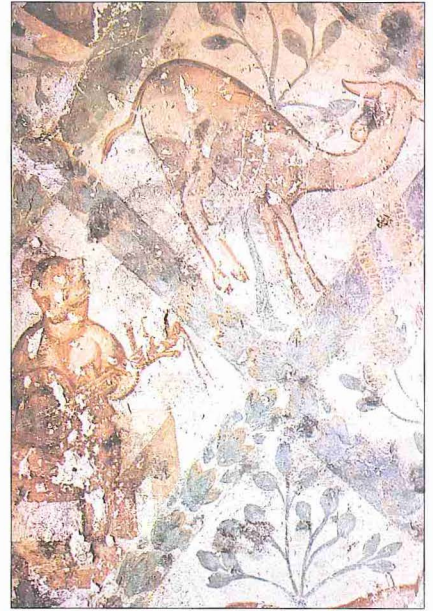
(قصور عمرة)

Erken İslâm sivil mimarisinin en önemli örneklerinden biri.

Ürdün Krallığı topraklarının batısındaki Emevîler'e ait çöl kasırlarının bulunduğu Amman bölgesinde ve Amman'ın 100 km. doğusunda Azrak vahasının baş tarafındadır; benzerleri arasında günümüze iyi durumda ulaşmış olmasıyla dikkat çeker. İskân bölgelerinin uzağında kalmamasından dolayı unutulmuş bina 1898 yılında Alois Musil tarafından bulunmuş ve 1901 yılında ressam A. L. Mielich'in katkılarıyla albüm halinde neşredilmiştir. 1974'te de Martin Almagro başkanlığında bir İspanyol heyeti duvarlarındaki resimleri temizleyerek mevcut kalıntıları yeniden ilim âlemine sunmuştur.

Kusayru Amre'nin tarihlenmesi problemidir ve bânisi hakkında kesin bir şey söylemek güçtür. Binanın keşfi sırasında tesbit edilen, fakat sonraları zamanın etkisiyle kaybolan bazı duvar resimlerindeki yazılar bâninin emir unvanını taşıdığını göstermektedir. Bu durumdan, binayı yaptıran kişinin halife olmayan veya o günlerde henüz tahta çıkmamış bulunan bir hânedan mensubu olduğu anlaşılmakta ve bu kişinin kimliği için I. Velîd (705-715) veya II. Velîd (743-744) üzerinde durulmaktadır.

Dışarıdan heybetli bir görünüme sahip olan kasır (50 × 25 m.) kireç taşından yapılmıştır; kapı ve pencere söveleri siyah bazalttır. Müstemilâtın dışında bir salon ve bir hamamdan meydana gelen asıl binanın birinci derecede önemli kısmı 8,75 × 7,58 m. boyutlarındaki salondur ve üzerleri beşik tonoz örtülü üç nef ayrılmıştır. Salonun pencereleri doğu tarafına açılmış, orta nefin güneyine bir girinti şeklindeki loş taht odası yerleştirilmiştir. Taht odasının sağında ve solunda bi-

Kusayru Amre'nin fresko süslemelerinden bir detay

rer özel geçitle bağlı bulunduğu iki loş oda daha vardır, bunların kasır sahibinin istirahati ve kişisel yaşamıyla ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Salona açılan hamamın soyunmalığı beşik tonoz, ılıkılığı çapraz tonozla, sıcaklığı ise kubbeye örtülüdür. En itinalı kısım olan sıcaklığın kubbesine özel bir ihtimam gösterilerek içi, çevresine burç sembolleri işlenmiş, üzerinde ekliptik koordinatlar ve ekvatorla birlikte 400 civarında yıldızın yer aldığı bir gök haritası ile süslenmiştir. Hamamla salonun kuzeydoğu köşesinde küçük bir havuz bulunmakta ve suyu bina teşkilâtının dışında yer alan 40 m. derinliğindeki bir kuyuya bağlı depodan gelmektedir. Kalan izlerden, kuyudan suyun hayvanlar veya köleler tarafından çevrilen bir dolap vasıtasıyla çekildiği anlaşılmaktadır.

Kusayru Amre